

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ НА ОХОРОНУ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVING THE LEGAL MECHANISM TO ENSURE THE RIGHTS OF CONVICTS TO THE PROTECTION OF LIFE AND HEALTH IN UKRAINE

Рябих Н.В.,
директор

Луцька філія ПВНЗ «Університет сучасних знань»

Стаття присвячена висвітленню стану та основних проблем кримінально-виконавчої служби України. Запропоновані шляхи модернізації установ виконання покарань крізь призму удосконалення правового механізму забезпечення прав засуджених на охорону життя та здоров'я в Україні. У статті розглядається впровадження інституту пробації як одного із сучасних пріоритетних напрямів розвитку кримінально-виконавчої політики України.

Ключові слова: модернізація, правовий механізм, охорона життя та здоров'я засуджених, установа виконання покарань.

Статья посвящена освещению состояния и основных проблем уголовно-исполнительной службы Украины. Предложены пути модернизации учреждений исполнения наказаний через призму совершенствования правового механизма обеспечения прав осужденных на охрану жизни и здоровья в Украине. В статье рассматривается внедрение института probation как одного из современных приоритетных направлений развития уголовно-исполнительной политики Украины.

Ключевые слова: модернизация, правовой механизм, охрана жизни и здоровья осужденных, учреждение исполнения наказаний.

Reform of the law enforcement system of Ukraine is a priority for the restructuring of the entire state. A key component of the institutional structure of the law enforcement system has always been and remains the Penitentiary Service.

Ill-considered changes in the penal concept, as the author, have shown systemic failures at the level of terminological inconsistencies law and at the level of the fundamental principles of organization of the process and the activities of service institutions to enforce specific types of criminal sanctions procedures.

The state operates the State Penitentiary Service of Ukraine, which, according to the law, is part of the State Penal Service of Ukraine implementing the state policy in the sphere of execution of criminal sentences and probation, however, according to the author, this does not solve the methodological institutional issues – education full prison system state. On the other hand, the global humanization process execution and serving of sentences, which implemented in Ukraine by expanding the rights of convicts, led to service agencies and institutions failure time to restructure their activities and act on new organizational principles.

The author of the processed substantial scientific support for the functioning of the system of the State Penal Service of Ukraine, which was the cause of substantial progress in the industry penal settlement process. Ryabikh NV reviewed scientific development problems on the content of the punishment in the system of criminal responsibility, the content and features of the execution and serving various types of criminal sanctions, the establishment of probation and the like.

According to the author, the transformation of the penal system in the effective model of the prison system is also possible without the restructuring of content activities of its bodies and agencies with the best international practices and basic scientific research, which would be a new covered theory and practice of existing procedures and would be a prerequisite for the introduction of new ones.

Thus, the combination of theoretical developments, a foreign prison management experience domestic practice of law enforcement and criminal-executive activity is the basis for further qualitative scientific support of the reform of the State Penitentiary Service of Ukraine. Therefore, in modern conditions, as the author claims in his article, the approval of a national human rights strategy for the improvement of the organs and institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine through the definition of the structure, forms, principles, implementation details is an important task of legal science in Ukraine.

Key words: modernization, legal framework, protection of life and health of the convicted, penitentiary institution.

Вже третє десятиліття Україна шукає шляхи самовдосконалення, що зумовлює постійне реформування її законодавства: його зміни, внесення доповнень, уточнення, розробка нових концепцій та моделей тощо (з лат. «reformare» – «зміна, перебудова, перетворення»).

Правове реформування у сучасній Україні є складним та багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу та належної підготовки суб'єктів його здійснення. Незважаючи на вжиті останніми роками організаційно-правові заходи щодо протидії злочинності, досягти помітних зрушень у цій сфері не вдалося.

Не усунуто основні соціальні, економічні та інші передумови, що сприяють проявам злочинності. Гальмується проведення економічної, соціальної і адміністративної реформ. Діяльність правоохоронних органів здійснюється без достатньої ефективності, наступальності і додержання принципу розподілу функцій та відповідальності. На практиці ще не повною мірою реалізується конституційний принцип рівності громадян перед законом.

Стан вітчизняної системи виконання кримінальних покарань завжди викликав виправдану критику з боку як міжнародних, так і вітчизняних правозахисних організацій, громад-

ськості і вчених. Діюча пенітенціарна система перетворилася на знаряддя покарання ув'язнених. А основний акцент повинен робитися на їхню ресоціалізацію, тобто на підготовку буквально з першого дня ув'язнення до повернення на волю.

У цьому контексті важливе значення має реформування органів пенітенціарної системи та їх організаційно-правового забезпечення з використанням позитивного зарубіжного досвіду вдосконалення й підвищення ефективності діяльності пенітенціарних установ, беззаперечного дотримання прав людини та громадянина й гуманізації кримінально-виконавчого процесу в цілому [1].

Хоча, щодо гуманізації кримінально-виконавчого процесу ряд науковців (Яковець І. С., Байлов А. В., Дука О. А., Івашев С. В., Пузирний В. Ф.), дотримується різної думки. Зокрема, Пузирним В. Ф. [2] розроблено авторський алгоритм реформи системи виконання покарань, який ґрунтується не на основі подальшої гуманізації процесу виконання та відбування покарань і подальшого розширення існуючих прав засуджених, а на комплексній перебудові самих установ виконання покарань, що в результаті призведе до зміни усієї організації функціонування системи виконання покарань. ДПтС України автором розглядається як особливий правоохоронний орган, на який по-

кладається завдання здійснення адміністративної діяльності у сфері виконання кримінальних покарань, реалізації державної політики в цій сфері, а також процедур виконання покарань.

Перш, ніж рекомендувати, що, на нашу думку, слід вдосконалити з питань забезпечення прав засуджених на охорону життя та здоров'я, зупинимося на статистичній інформації щодо кримінального світу.

Станом на 01 листопада 2015 року у сфері управління ДПтСУ (за статистичними даними ДПтСУ) перебувало 177 установ (з них 29 установ на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей). В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, трималось 70873 особи, з них 3,5% – жінок та 0,5% – неповнолітніх. У 12 слідчих ізоляторах та 17 установах виконання покарань з функцією слідчих ізоляторів (СІЗО) трималося 24,0% від усіх затриманих осіб.

У 113 кримінально-виконавчих установах утримувалося 53521 засуджений: у 7 колоніях максимального рівня безпеки – 5,11%, у 32 колоніях середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених – 40,42%, у 27 колоніях середнього рівня безпеки для вперше засуджених – 28,79%, у 7 колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків – 3,82%, у 4 колоніях мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків – 1,21%, 21 виправному центрі – 4,61%, у 4 спеціалізованих лікувальних закладах – 2,16%, у лікувальних закладах при виправних колоніях та СІЗО – 3,21%.

На території АРК, на момент окупації російськими військами, у чотирьох установах ДПтСУ утримувалося близько 3900 в'язнів, яким було нав'язане російське громадянство. Фактично, Російська Федерація взяла на себе відповідальність за життя і здоров'я цих людей.

Аналіз статистичних даних злочинності за останні 20 років не вказує на динаміку її росту. Однак, чисельність в'язнів на 100 тис. населення України є щонайменше в два рази вищою від середньостатистичних показників країн ЄС. Так, станом на початок жовтня 2015 року цей показник склав 195 осіб на 100 тис. населення (за даними Державного комітету статистики України). У Фінляндії, Данії, Швеції і Норвегії – 60-70 засуджених на 100 тис. населення.

Україна може і повинна, на нашу думку, за прикладом західноєвропейських країн, поступово скорочувати кількість засуджених до позбавлення волі за рахунок декриміналізації окремих діянь та застосування альтернативних видів покарань. Так, вітчизняний вчений Денисова Т. А., і ми підтримуємо її думку, стверджує, що певного скорочення злочинності можливо домогтися без збільшення застосування кримінальних репресій. Слід ретельно переглянути перелік діянь, що визнаються злочинами і, якщо це можливо, перенести їх в площину адміністративних чи цивільно-правових відносин.

«Казнить нельзя помиловать». Хто має право грамотно поставити кому? Філолог, педагог, суддя...? Хто проведе риску між тими засудженими, яких треба ізолювати від суспільства, і тими, яких треба виховувати? І чи існує взагалі така квазімежа? І чи треба їх виховувати, утримуючи в тюрмах? І...?

Отже, у контексті приведення пенітенціарної системи у відповідність із європейськими стандартами Україна в реаліях сьогодення повинна здійснити багато перетворень: привести у відповідність умови утримання в установах, впровадити дієвий механізм законодавчої ініціативи щодо реформування, забезпечити дієвість системи альтернативних покарань на прикладі служби пробації, змінити примусову систему залучення засуджених до праці на соціально-доцільну, створити дієву систему ресоціалізації та соціальної адаптації засуджених з метою відмови останніх від подальшої злочинної діяльності, забезпечити нормальне медичне обслуговування, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених, відкрити дорогу науковим дослідженням тощо.

Як бачимо, кримінально-виконавча система України потребує значного удосконалення.

Однак, як підкреслює Денисова Т. А., для проведення реформи кримінально-виконавчої системи, в широкому її розу-

мінні, необхідно спочатку створити доктрину, на основі якої розробляються концепції (наприклад, Концепція розвитку кримінально-виконавчого законодавства, Концепція реформування кримінально-виконавчої системи та ін.), потім – конкретні програми та правовий механізм їх реалізації. На сьогодні ці закономірності певним чином були порушені.

З метою вдосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні, відповідно до ст. 102 Конституції України, Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 затверджена Національна стратегія у сфері прав людини [3]. На нашу думку, доктрина в області захисту прав людини написана. Залишилися її виконати.

Можемо сподіватися, що найближчим часом на вимогу виконання Національної стратегії для забезпечення належних гарантій захисту права на життя та наявності правових засобів захисту і механізмів ефективного розслідування порушень права на життя буде:

- створено ефективну систему, спрямовану на забезпечення протидії злочинним діянням проти життя людини, запобігання їм, припинення та покарання за такі діяння, відшкодування сім'ям потерпілих;

- дотримано норми міжнародного права для захисту життя мирного населення на тимчасово окупованій території України;

- відповідатимуть міжнародним стандартам захисту права на життя умови тримання та поведінки з особами у місцях, в яких вони примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону;

- створено передумови для зменшення ризиків життя та здоров'я факторами підвищеної небезпеки.

Щодо створення ефективної системи протидії катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; створення умов для попередження випадків неналежного поводження; утвердження у суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів неналежного поводження відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини планується створити ефективну систему розслідування злочинів, пов'язаних із катуваннями, жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням чи покаранням, відповідно до міжнародних стандартів; відповідність міжнародним стандартам умови тримання під вартою та поводження з особами в інших місцях їх примусового тримання за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону; забезпечити ефективну діяльність національного превентивного механізму; дотримувати принцип заборони вислання іноземців та осіб без громадянства до держави, де їм загрожує неналежне поводження.

Для невідкладного вирішення питання забезпечення права громадян на охорону здоров'я, створення умов для ефективного і доступного медичного обслуговування, у т. ч. і засуджених до позбавлення волі, згідно із Національною стратегією у сфері прав людини необхідно забезпечити рівний доступ до високоякісної медичної допомоги; здійснити профілактику, раннє виявлення та ефективне лікування захворювань шляхом забезпечення відповідності медичної інфраструктури потребам територіальних громад; забезпечити гарантований обсяг медичної допомоги, що надається громадянам на безоплатній основі за рахунок бюджетних коштів; забезпечити захист прав пацієнтів; забезпечити доступ до одержання медичної допомоги вразливих верств населення; привести у відповідність із Міжнародною класифікацією функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я критерії встановлення інвалідності та отримання реабілітаційних засобів і послуг людьми з інвалідністю; забезпечити рівний доступ до високоякісної медико-со-

ціальної допомоги наркозалежним особам, людям, які живуть з ВІЛ, особам, хворим на туберкульоз та інші соціально небезпечні захворювання; упровадити заходи із попередження поширення психічних та інтелектуальних розладів, забезпечити надання відповідної допомоги.

Імплементация Стратегії забезпечується спільними діями державних органів, інститутів громадянського суспільства, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за підтримки Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших міжнародних організацій на усіх етапах розроблення плану дій щодо реалізації її положень, моніторингу та контролю.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р затверджено План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав на період до 2020 року.

За інформацією ДПтС, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах станом на 01 квітня 2016 року трималося 1405 осіб, які мають групу інвалідності, з них інвалідів I групи – 43 особи, II групи – 494 особи, III групи – 868 осіб. У Дніпро-дзержинській (№ 34) та Софіївській (№ 45) утримуються особи з інвалідністю I та II груп, які потребують стороннього догляду. ДПтС додатково повідомляє про безоплатне забезпечення інвалідів харчуванням. Разом із тим, залишається невідомим, чи є серед них особи, які за станом здоров'я потребують спеціального харчування, та забезпечення їх таким. Безоплатно засобами реабілітації та засобами медичного призначення забезпечуються особи з інвалідністю, яким такі засоби рекомендовані. В іншому разі потрібні засоби особа змушена купувати за власні кошти або кошти близьких осіб.

На забезпечення засобами медичного призначення та реабілітації осіб, які відбувають покарання, у 2015 році було виділено 39828,2 тис. грн. У 2016 році на зазначені заходи виділено 46886,3 тис. грн. Подані ДПтС цифри можуть свідчити про певний прогрес у збільшенні видатків на забезпечення засобів реабілітації. Водночас залишається відкритим питання механізму такого забезпечення.

Щодо виконання пп. 8 п. 8 «Забезпечення відшкодування шкоди та реабілітації жертв злочинів, пов'язаних із катуваннями, жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням чи покаранням, відповідно до міжнародних стандартів» інформується, що Постановою Кабінету Міністрів України від 05 березня 2014 року достроково припинено виконання Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 роки. Станом на сьогодні, відновлено виконання цієї програми в частині, яка передбачає покращення умов утримання в установах виконання покарань та попереднього ув'язнення.

Як повідомили ЗМІ, 18 травня 2016 року Кабінет Міністрів України ліквідував ДПтС, а її повноваження передали Міністерству юстиції України (хоча до теперішнього часу у загальнодоступних джерелах така постанова відсутня). З урахуванням передачі повноважень ДПтС Міністерству юстиції України рекомендується переглянути доручення Міністерства юстиції України від 11 серпня 2014 року № 6.2–20/2369 щодо наповне-

ння та вдосконалення електронного реєстру осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях, слідчих ізоляторах (установах виконання покарань), виховних колоніях на відповідність сучасній підпорядкованості.

Поряд з тим, національною поліцією в процесі реформування із 332 існуючих СІЗО визначено 147 базових, в яких будуть здійснені ремонтно-будівельні роботи та обладнання господарсько-технічним інвентарем.

Відповідно до інформації Міністерства юстиції України, ним опрацьовується розроблений ДПтС проект постанови Кабінету Міністрів України «Про відновлення дії Постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 року № 345» (лист від 17 березня 2016 року № УКБ/1–1033–П/2–16). Після опрацювання вказаного проекту Міністерством юстиції України та погодження із заінтересованими органами він буде поданий на розгляд Уряду.

Важливою подією стало започаткування активної діяльності парламентського Підкомітету Верховної Ради з питань діяльності ДПтС. Завдяки цій активності громадськості та експертам вдалося зареєструвати низку законодавчих ініціатив, спрямованих на покращення стану прав людини в пенітенціарній сфері.

На теперішній час в рамках Підкомітету розроблено та зареєстровано кілька законопроектів, які були прийняті Верховною Радою України у першому читанні:

– Проект 2291а робить контакти з зовнішнім світом (побачення, телефонні дзвінки, листування) правилом, а не винятком. Посилюються гарантії від належного забезпечення прав. Підвищуються стандарти матеріальних умов тримання, закріплюються гарантії низки інших прав;

– Проект 2251а вносить зміни щодо удосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення;

– Проект 2252а вносить зміни щодо гуманізації порядку і умов виконання покарань;

– Проект 2253а спрямований на усунення системної проблеми – тримання в'язнів в установах, які надто віддалені від місця їх проживання;

– Проект 2254а скасовує довічне позбавлення волі для жінок тощо.

Вищезазначене свідчить про перші кроки у напрямі до реформування пенітенціарної сфери.

Отже, головним завданням та загальною метою стратегії й тактики у боротьбі зі злочинністю є визначення на основі наукового аналізу та прогнозування розвитку криміногенної обстановки у суспільстві, у Державній кримінально-виконавчій системі зокрема, вжиття запобіжних заходів та встановлення контролю над процесами створення і діяльності організованих злочинних угруповань, подолання тенденції росту організованих злочинних проявів та одноосібних злочинів, усунення умов, що їх породжують та їм сприяють, скорочення, а в перспективі – нейтралізація шляхом комплексного задіяння всіх державних та інших органів і максимальне забезпечення ефективності їх роботи в межах чинного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дотримання прав людини у пенітенціарній системі України / К. А. Автухов, А. П. Гель, М. В. Романов, В. О. Човган, І. С. Яковець ; за заг. ред. М. В. Романова ; ГО «Харківська правозахисна група». – Х : ТОВ «Видавництво права людини», 2015. – 480 с.
2. Пузирний В. Ф. Концептуальні засади адміністративної діяльності органів та установ Державної пенітенціарної служби України : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук за спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / В. Ф. Пузирний. – К. : Національна академія прокуратури України, 2015. – 36 с.
3. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 69. – Ст. 2257.
4. Звіт за результатами моніторингу імплементції Національної стратегії у сфері прав людини (I квартал 2016 року). Підготовлений учасниками Меморандуму про співпрацю між представниками громадянського суспільства та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини / Ред. кол. : Семьоркіна К., Блага А., Мойса Б. та ін. ; за заг. ред. А. Бущенко, Б. Крикличенко. – К., 2016. – 47 с.